

AZ ETRUSZKOKRÓL ÉS ÍRÁSUKRÓL «Valóban etruszk írás?» Mit tudunk az etruszkokról? IV.

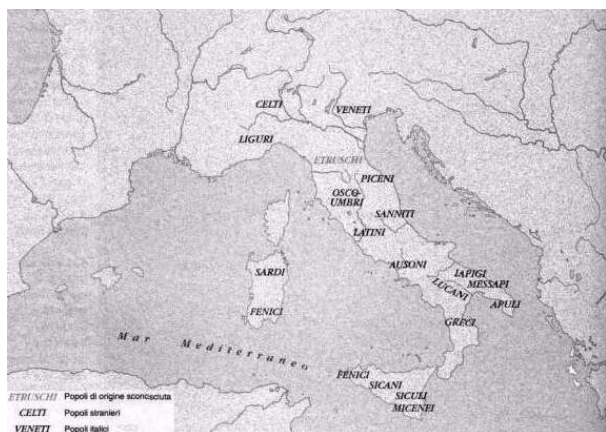
Álljunk csak meg egy pillanatra! Mit hagytak ránk ezzel kapcsolatban az ókori történészek? Pl. a Kr. e. V. században élő görög történész, Herodotosz azt tartotta, hogy az etruszkok Kis-Azsiából, Lídiából érkeztek tengeri úton. Más ókori történészek szerint viszont – mint pl. Diogini Alicarnasso szerint – az etruszkok egy italicus néptörzs, s már a legősibb idők óta tartózkodtak az itáliai félszigeten.

Barbujani viszont (ld. az előző számban a cikket) azt mondja, hogy nem kell Törökországból Itáliába történő tömeges vándorlásra gondolni, csak egyes népek mozgására, akik a Földközi-tenger keleti népeivel mély biológiai változásokon mentek keresztül.

Nem marad más számunkra, mint megvárni az ezzel kapcsolatos kutatási fejleményeket. Egy dolog azonban biztos: az etruszkok eredetének problematikája és nyelvük eredete még nem megoldott kérdés. Az iskolákban ma is csak azt tanítják, amit a továbbiakban szintetikusán közölök.

Az etruszk nép eredetével kapcsolatosan a kutatók három hipotézist terjesztettek elő, amelyek alátámaszthatók de gyenge lábakon állnak:

1. Az etruszkok egy helyi nép, mindig Itália területén élő emberek leszármazottai (autocton).
2. Az etruszkok egy keletről jött nép.
3. Az etruszkok egy keverék nép: keletről emigrált s összeolvadtak a helyi elemekkel.

Prerómai Itália

Több mint ötszáz éven keresztül – kb. Kr. e. 700-200 körül – virágzott azon a területen, ami magában foglalja a jelenlegi Lazio egy részét, amely az egész ókori világ egyik legérdekesebb és legfejlettebb civilizációja volt.

1.) Volterrai etruszk árkádos kapu. Az árkád alkalmazása az etruszk építészetben nagy újdonság volt. 2.) Az ún. „Fátyolos Apolló”, kb. Kr. e. 500 körül.

Keveset tudni az etruszkok politikai szervezetéről: nem volt egy egységes állam, több független város alkotta, amelyek egymás között szövetségben álltak. A kezdeti időkben (kb. Kr. e. 600 körül) voltak vezetőik, az ún. *lucumoni*, akik Etrúria legfőbb városi elöljárói voltak, akiknek néhány város felett volt hatalmuk; majd Kr. e. 500 körül megdöntötték a monarchiát és a városok kormányai különösen gazdag és erős emberek csoportjainak a kezébe kerültek.

Ugyancsak keveset tudunk az etruszk társadalomról is: semmiféle olyan írott anyag nem maradt fenn, amelyből megtudhatnánk hány gazdag, szegény, nemes és rabszolga volt. Az egyetlen nyomot a festmények és a szobrok szolgáltatják: ezekből sejthetjük, hogy voltak urak, szolgák, bűvészek, zenészek, kézművesek, külföldiek (idegenek). Ugyanezekből megtudhatjuk azt is, hogy az etruszk nőknek ugyanolyan jogaik és méltóságuk voltak, mint a férfiaknak, ellentétben az ugyanabban a századokban élő görög nőkkel.

Tarquinia, a Nőstény oroszlánok kriptája. Az etruszk civilizáció legteljesebb hírei a megtalált néhány száz sírból származnak, ahonnan freskók, szobrok, különféle használati tárgyakra kerültek elő.

(A sírfestményeken gyakoriak a bankett-ábrázolások, ahol a nők ugyanúgy résztvevői mint a férfiak s azok oldalán derűsek, ünneplők.)

Aki meg szeretné ismerni az ókori Itália életét és civilizációját, annak a félszigeten szétszórott régészeti leletek állnak rendelkezésére (barlangok,

nekropoliszok, városközpontok maradványai stb.), vagy a legfontosabb olasz és külföldi múzeumok gyűjteményei (fegyverek, munkaeszközök, temetkezési sztélák, láncok, fülbevalók, nyakékek stb.). Bizonyos érdeklődést kelthetnek az ókori írók néhány oldalas alkotásai, amelyek az őskori és a római kori Itáliáról szólnak (indirekt/közvetett források), valamint a kevés választási és temetkezési feljegyzések, amelyeket különösen a nyelvészek munkájának köszönhetően ismerhettünk meg.

A kutatók arról panaszkodnak, hogy sajnos hiányzik az irodalmi hagyomány, annak ellenére, hogy biztos, hogy a félsziget ókori lakóinál megszokott tevékenység volt az írás, csak hogy elveszett a latin és a helyi nyelvek elterjedése következtében. Az ősi etruszkokkal kapcsolatban is rengeteg régészeti emlékekre bukkantak a kutatók, s ezek segítségével az életük és civilizációjuk számos aspektusát megismerhetjük, valamint betekintést nyerhetünk az ókori művészet kifejezésvilágába, amelyek számunkra egyébként teljesen vagy részben ismeretlenek lennének. Gondoljunk csak arra – a példa kedvéért –, hogy a görög festészet majdnem teljesen megsemmisült, s most, hogy adott az a tény, hogy az etruszk művészet a görög egyértelmű elágazása, nyilvánvaló Etrúria és a máshol talált sírleletek rendkívüli fontossága, mivel mindezek lehetővé tették a pontosabb ismereteinket, elképzeléseinket az ókori Görögország technikájáról, festői kifejezőképességéről.

A különböző etruszk kiterjedések Lazio felé, a Pó-síkságon, Korzika területén Kr. e. VI. sz. felében.

Ami az írásos forrásokat illeti, azonnal le kell szögeznünk, hogy azok csak minimálisan szolgáltatnak adalékot az etruszk történelem és civilizáció mélyebb megismeréséhez. Ez két határozott tényezőnek köszönhető: az első egyedi, abból a tényből fakad, hogy a fennmaradt szövegek nagyon

rövidek és különleges természetből jutottak el hozzánk. Annak ellenére, hogy majdnem meghaladják a 10.000 egységet, ezek elsősorban választási vagy temetkezési jellegű feliratok, amelyek sírköveken, szarkofágokon, urnákon, vázákon, edényeken stb. olvashatók, s éppen ezen jellegüknél fogva kevésbé jelentékenyek és korlátolt a történelemtudományi érdekeltsége: ismétlődhetnek hosszabb, de tartalmilag eltérő szövegekben. Ilyenek pl. a Capuai írott kő (300 szó), a perugiai határkő (120 szó), a 12 lebenyű len lepel, amelyet a Zágrábi Nemzeti Múzeumban (Horvátország) őriznek és egy formáns női múmia védőburok (kb. 1500 szó, de ez a terjedelem a folytonos ismétlések miatt a negyedére is csökkenhet).

Az V. századi közeli Cerceretivel kapcsolatos néhány hír kivételével kevés előnyt jelentenek az 1964-ben feltárt két nyelvű, etruszk-föníciai nyelven írt pyrgi aranylemezek: ezek a hírek a Cerveretiben lezajlott etruszk-karthágói kereskedelmi, valamint azon idők politikai kapcsolatokról tanúskodnak. A másik tényező a szövegértelmezések nem teljesen kielégítő eredményei szolgáltatják. Az etruszkológusok, ha be is tudnak azonosítani bizonyos szavakat és bizonyos könnyedséggel olvasni tudják a szövegeket a göröghöz hasonló karakterek segítségével, mégis marad a bizonytalanság. Éppen ezért csak bizonyos mennyiségű szó jelentését tudták meg: pl. *usil* = nap (sole [égitest]), *sec* = lánya valakinek (figlia), *puia* = feleség (moglie), *lamnos* = ló (cavallo), *lanista* = gladiátor (gladiatore), *svalce* = élt (visse), *lupuce* = meghalt (mori) stb. Mindez nagyon kevés a szöveg lelke mélyére hatoláshoz. Ezért marad egy bizonyos rejtély.

A dolgok illetően állása következtében hogyan lehetne eljutni az enigma megfejtéséhez, a probléma megoldásához? Talán csak akkor, ha sikerül újabb, egészen más és komplettebb írás emlékekhez jutnunk, amelyek között lennének két nyelvű szövegek is, mint az egyiptomi Rosetta felirata, amely megoldotta a hieroglif írás enigmáját. Sajnos igen kevés a remény arra, hogy olyan etruszkul írt szövegre bukkanjunk, amely megoldana minden rejtélyt ezzel a néppel kapcsolatban, amely a rómaiak politikai hatalma alá került olyannyira, hogy asszimilálódtak azokkal. Tehát éppen ezért kellene figyelembe venni a legújabb hangokat ezzel kapcsolatban, mint pl. Dr. Alinei Mario, Bodnár Erika és sok más kutató, tudós, történész, nyelvész, régész hipotézisét, kutatási eredményét. Így talán megfejthető lehetne az enigma, s végre kijuthatnánk a zsákutcából. Figyelembe kellene venni őket még akkor is, ha esetleg ez régi, berögződött, eddig biztosnak vélt ismereteink megdöntésével járhat is.

Az etruszkok voltak azok, akik magas fokra emelték a civilizációt és a hatalmi erőt, akik Kr. e. VIII-VII. században a legtöbbet emlegetett nép volt.

Az olaszok szerencséjére az egyik részről bizonytalanság uralkodik, a másik részről adott annak lehetősége, hogy az etruszk nép sajátos vonásait megismerhessük, s mindezt a megtalált tombák (kripták), gazdag temetkezési helyek teszik lehetővé Olaszországban szerteszét: Közép-Itáliában, Lazióban,

Emiliában. Elég lenne csak arra gondolni, hogy mi minden leletet találtak a Pó folyó deltájának homokiszapja alatt, a ferrarai járásban ott, ahol az ókori **Spina** város emelkedett. Rájöhetünk e népcivilizációjának magas fokára, amelynek aztán rejtélyesen nyoma veszett azután, hogy a rómaiak fennhatósága alá került.

A X. században a letelepedésre kiválasztott terület róluk kapta az Etrúria nevet, a latinok tuscinak hívták az etruszkokat, a görögök tირréneknek nevezték őket. Úgy tűnik, hogy önmagukat pedig rasenának (= emberek) hívták. Az itt élőket maguk alá hajtva nagy gyorsasággal kiterjesztették hegemoniájukat Umbriára, Lazio egy részére s létrehozták az alábbi településközpontokat: Volterra, Populonia, Vetulonia, Veio, Cere, Cortona, Arezzo, Perugia, amelyek érzékenyen reagáltak minden fejlődésre. Innen indultak el a kereskedelmi kapcsolataik s északra és délre jobban kiterjesztették hatalmukat, mégpedig olyannyira, hogy már a VII. században sikerült számos és virágzó kolóniát alapítaniuk a Pó-síkságon és Campaniában is. Annyira, hogy ebben az időszakban olyan erős volt a befolyásuk az egész félszigeten a Pótól Seléig; hogy olyan egységes, befolyásuk alatt álló terület – ellentétben a szétszórta görög-karthágói településekkel –, hogy soha máskor nem volt ilyen közel a félsziget egyesítése, mint akkor. De ennek a széles kiterjedő föderációnak nem volt elég ereje ahhoz, hogy ellen tudjon állni a helyi autonóm törekvéseknek, amelyek már az V. században jelentkeztek. Az etruszk politikai rendszeren belül hiányoztak az egységes kötöttségek, a görög polisz rendszerhez hasonló berendezkedés. Más részről pedig az etruszk városállamok teljesen elkülönültek az italicus népektől, így nem tudtak velük egybeolvadni. Ez volt az oka annak, hogy le kellett mondaniuk a görögök és a főníciaiak nyomására Dél-Itália hegemoniájáért folytatott küzdelemtől. Hasonló eredményre jutottak Észak-Itáliában a gall és római terjeszkedés következtében is.

Így az etruszkok határai lassanként összezsugorodtak olyannyira, hogy 264-ben a rómaiak terjeszkedésük folyamán végleg megfosztották őket a szabadságuktól és autonómiájuktól, akik az etruszk civilizációtól sok mindent átvettek.

Amikor az etruszkok elérték Itália földjére, már akkor elég fejlett civilizációval rendelkeztek, amely különösen szembetűnő volt a **földműveléstechnikájukban, a lápos területek termőfölddé tételében és az öntözésben.**

Ismerjük a gazdaságot, amelyre az etruszkok alapították hatalmukat és gazdagságukat, amelyeknek három alappillére: a virágzó termékeny földművelés, a tengeri dominium, a fémkészletek ellenőrzése.

- **Földművelés:** A búza jelentette a nagyobb és fontosabb gazdasági erőt; sok bizonyítékunk van az etruszk földművelés termékenységéről.

- **Tengeri dominium:** Az etruszkok által lakott tengerparti területek szétdaraboltak és szigetek által védettek voltak, természetes menedékhelyekben bővelkedtek, könnyen elérhetőek voltak; ideálisak voltak hajókikötésre s éppen ezért kedvelték a

tengerpart menti hajózást, a halászatot és a kis cserekereskedelmet. Tapasztalatainknak köszönhetően az etruszkok kimerészkedtek a nyílt tengerre megalapozván az egész Földközi-tenger feletti kereskedelmi hatalmukat. Etruszk területeken számos görög, szárd, észak-afrikai, keleti tárgyakra lehetett bukkanni; s ugyanígy etruszk tárgyakat lehetett találni Szardíniában, Sziciliában, Afrikában, Spanyolországban, Franciaországban, Görögországban, Cipruson.

Fémkészletek ellenőrzése: Az etruszk területek mélyén – különösen az Elba szigetén (amelynek neve görögül nem véletlenül *aithalos*ból kialakult Aithalia, ami görögül *kormot* jelent, amely világosan a fémöntő kohókra utal) – voltak nagy vas-, réz-, ólom lelőhelyek: innen ered a jelentékeny gazdagságuk (az etruszkok az ásványkincseiket kicserélték aranyra, ezüstre, elefántcsontra) és erejük: a vas volt az egyik legértékesebb ásványkincs az ókorban, amely táplálta a virágzó fegyvergyártó kézművességet (pajzsok, sisakok, gerelyek, kardok) és különféle használati eszközök készítését (fejszék, kapák, sarlók, háromlábú állványok, mécsesek, edények).

Nagyon fejlett volt az **iparuk** is, amely a fent említett gazdag vas-, réz- valamint az ezüst készletüknek volt köszönhető. Éppen ezért rendkívül virágzó volt a helyi és távoli fémművességük, mint a bronzművesség, amelynek alapanyaga a Cassitèridi szigetéről származott (Scilly, DNy-Anglia); az aranyat, ezüstöt keletről vásárolták. Mindezek fényes bizonyítékai az aranyékszerek, játékok, vázák, a legbizarrabb bronzfigurák, mívés fegyverek, vésett kövek, szobrok, amelyek a világ minden táján a múzeumokban még mai is megcsodálhatók.

Arra törekedtek az etruszkok, hogy híven, reálisan ábrázolják a dolgokat, az embereket, az állatokat, az azokra jellemzőket. Ezekre példák a híres bronzdarabok, mint pl. az arezzói Chimera vagy a capitóliumi farkas.

Ez utóbbi a-propójából az alábbiakat kell megemlíteni:

Múlt év novemberében egy érdekes cikk olvashattunk

Adriano La Regina tollából, aki a Római Régészeti Tulajdon főtanácsnoka volt, a római La Sapienza Tudományegyetem tanára. Írása a *La Repubblica* országos napilapban jelent meg «*Róma: a csaló farkas, amely a középkorban „született”*» címmel. Ebben a cikkben az olvasható, hogy Róma szimbóluma, legendás eredetének emblematikus képviselője, a capitóliumi farkas, az ókori világ egyik főművének tartott remekmű etruszk alkotás, és Vulcának tulajdonították. Az eddigi hivatalos leírásokban az olvasható mindenütt, hogy a Rómába hívott Veio nagy szobrásza készítette, aki a VI. században a capitóliumi Jupiter templomát díszítette és Kr. e. 480-ra dátumozták. De az is ismert, hogy a farkas szobrához

az ikreket 1471-ben adták hozzá, kevésbé azután, hogy a Lateranóból a Capitoliumba helyezett IV. Sixtus odaajándékozta a bronzot Rómának.

Most viszont megtámadhatatlanul azt bizonyították be, hogy a bronzfarkas sem ókori keletkezésű. Technikai sajátosságok alapján, koherensen a középkori nagy bronzkultúra körébe sorolható, míg normális minőségi állapota alapján keletkezése a karoling-kor és a román kori művészet közötti időszakra is tehető.

1997-ben a szobor restaurálását **Anna Maria Carruba** művészettörténész-restaurátorra bízta, aki, hosszú évek óta foglalkozik az ókori bronzszobrok tartósításával. Alapos vizsgálatot végzett a bronzöntés technikájának meghatározása céljából. E vizsgálat során kiderült, hogy a szobrot perzsa viaszból egyetlen öntéssel készítették. Ez a technika a középkorra jellemző, amely lehetővé tette a nagy bronzszobrok és harangok forrasztás és hibák nélküli kiöntését, amely technika a harangoknak tiszta hangokat garantált.

Az ókori görög, etruszk, római bronzszobrok különböznek a középkoriaktól, amelyeket részletekben öntöttek és forrasztottak össze. A hagyomány szerint Kr. e. VI. századi két görög szobrász, Rhoikos és Theodoros voltak – Pusaniát idézve – „az elsők, akik a bronzot folyékonyra tették a szobrok öntése céljából”, s ezzel elérték a még pontosabb öntés módját. Ezen újításuk felismerhető – s ez Anna Maria Carruba felismerésének eredetisége -: mégpedig nem a kisplasztikában is ismert öntés találmányában, hanem inkább az elkülönített öntött részek forrasztásának feltalált technikájában, a keményforrasztásban, amelyet egy másik bronz, mint forrasztó anyag felhasználásával nyertek.

A görög világtól átvett, majd Etruriában és Rómában elterjesztett technika, amely rendkívüli állóképességet biztosít – még a márványét is fölülmúlja (ld. sírfeliratos táblák) – rendkívülien formálható, nagyon finom minőségű merész, márványokból készült alkotásoknál nemesebb kompozíciók formálására ad lehetőséget csökkentve az öntési folyamat sikertelenségének veszélyét.

A középkori öntéstechnika egyszeri öntése megkívánja a sokkal merevebb formák alkalmazását, térben kevésbé szabadok, a használhatóság szempontjából, az eredményt illetően, kétesek az előnyök, mint pl. a harangok esetében, s csak a Reneszánsz korában érték el a magasabb technika szintjét, amelynek segítségével az ókori bronzöntéshez hasonló eredményt érhetek el.

A capitóliumi farkas furcsa helyet kapott a művészettörténetben: Ha kizárunk néhány XIX. századi tudóst, akik már bizonyítás nélkül gyanították a farkas középkori eredetét, ezt a kritikai adalékot a XX sz. legfontosabb eredményének tekinthetjük. Ez köszönhető Emanuel Ltwynak is, aki csak az elvégzett formális elemzések alapján már 1934-ben kizárta a szobor etruszk-itáliai művészi jellegét.

A művészettörténeti kritika elsősorban a bronzból készült farkas ókori világba való besorolására orientálódott, először a nagy-görögországi eredetét,

majd római s végül etruszk eredetét bizonyították. A XX. században Giulio Quirino Gigliolival, a veiói Apolló feltárásának lelkesedésében és a szerteágazó nacionalizmus hevében a capitóliumi farkas „fenyegetően készen állt az őt dicsőítő népének védelmére”, amit Vulca művének tulajdonítottak.

Nagyobb egyetértés kísérte Fridrich Matz (1951) feltételezését, aki Kr. e. 480-470 közötti évtizedre tette a bronzfarkas keletkezését. Furcsán, ez a dátumozás az új adatok megjelenését követően is tovább él. 2000-ben a restaurációt követően a capitóliumi múzeumok is tétovázás nélkül ugyanerre az időre teszik a szobor keletkezését.

Anna Maria Carruba viszont megvonta a szobortól az etruszk művészet főművének címét s keletkezési idejét a középkorra tette. Ez az új dátumozás széles horizontot nyújt az újabb etruszk művészettel kapcsolatos tanulmányoknak. Így pl. már könnyebben érthető néhány stíluskapcsolat, mint a szasszanid szobrászat stílus és forma kereszteződése a VII-VIII. századi román művészetben. *

** Ezen cikk a múltkorai számunkban jelent meg olaszul. Az ebben a számban olvasható folytatást a következő számunkban közöljük, amelyben szó van a ferrarai professzor Barbujani kutatócsoportjának legújabb kutatási eredményeiről, amelyben a tehének igazolják az etruszkok keletről jövetelét.*

4.) Folytatjuk

Eredeti olasz nyelvű cikkét fordította
© **B. Tamás-Tarr Melinda**